

Atıf@	Araştırma Makalesi Dursun Özyürek. "Olay Örgüsü ve Tahkiye Tarzında Değişim: Şeyyâd Hamza'nın ve Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelihâ Mesnevilerinin Mukayesesi", <i>Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]</i> , Yıl 5, Sayı 11, Güz 2019, s. 150-169. Yükleme Tarihi: 02.03.2019 «» Kabul Tarihi: 09.09.2019 «» Yayınlanma Tarihi: 31.10.2019	 hikmet.534785
-------	---	--

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE],
YIL 5, SAYI 11, GÜZ 2019

Öğr. Gör. Dursun ÖZYÜREK

İstanbul Şehir Üniversitesi
Dil Okulu,
Diğer Dil Programları
İstanbul/TÜRKİYE
dursunozyurek@sehir.edu.tr

OLAY ÖRGÜSÜ VE TAHKİYE
TARZINDA DEĞİŞİM: ŞEYYÂD
HAMZA'NIN VE HAMDULLAH
HAMDİ'NİN YÛSUF U ZELİHA
MESNEVİLERİNİN MUKAYESESİ¹

THE CHANGE ON PLAT AND
NARRATIAN STYLE: THE COMPARISON
OF YUSUF AND ZELİHA MASNAVIS OF
ŞEYYAD HAMZA AND HAMDULLAH
HAMDİ

ÖZ

XIV. yüzyılda kaleme alınan ve klasik Türk edebiyatının erken dönem mesnevilerinden olan Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ'sı ile XV. yüzyılın sonlarında yazılan Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelihâ'sı çeşitli yönlerden mukayese edilmeye imkân sağlamaktadır. Buradan hareketle elinizdeki yazıda iki mesnevi özellikle olay örgüsü ve tahkiye tarzı bakımından karşılaştırılmaktadır. Bu anlamda ilk olarak Yûsuf ile Zelihâ hikâyesi hakkında temel birtakım bilgiler sunulmuş; ardından Şeyyâd Hamza ile Hamdullah Hamdî'nin hayatları ve onların mesnevileriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte iki mesnevi birer tablo ve grafik yardımıyla olay örgüsü ve tahkiye tarzı açısından mukayese edilmiştir. Bu yönüyle her ne kadar aynı hikâye etrafında teşekkül etse de iki mesnevinin olay örgüsü bakımından, odak noktalarında ve olayların ilerleyişinde önemli farklar barındırdığı görülmüştür. Bunun yanında iki şairin aynı olayı farklı uzunluklarda ve değişikliklerle anlattığı da anlaşılmıştır. Tahkiye tarzı yönüyle de önemli farklar barındıran iki mesnevi, hikâye etme, kahramanlar arasındaki diyalog, hitap, arasöz ve tasvir gibi anlatı unsurlarına farklı ölçülerde yer vermişlerdir. Bu yönüyle bakıldığında Şeyyâd Hamza'nın tahkiye tarzında sözlü kültür izleri öne çıkmakta ve edebî kaygıdan ziyade asıl konuya odaklanılmaktadır. Nitekim Hamdullah Hamdî'nin tahkiye tarzında edebî anlatım önemsenmektedir. Ayrıca herhangi bir konuya giriş yaparken şairin okuyucuyu önceden mevzuya hazırladığı görülmektedir. Dolayısıyla XIV. yüzyılda Şeyyâd Hamza'nın dilinde daha kısa ve öz ifadelerle yer bulan Yûsuf ile Zelihâ hikâyesinin, XV. yüzyılın sonlarına doğru Hamdullah Hamdî'de daha gelişmiş bir dille ve edebî kaygı ön planda tutularak yazıldığı dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tahkiye, Yûsuf u Zelihâ Mesnevisi, Şeyyâd Hamza, Hamdullah Hamdî.

ABSTRACT

The masnavi of Yûsuf u Zelihâ, that written by Şeyyad Hamza in the 14th century (one of the early masnavis of the classical Turkish literature), can be allowed to compare in various aspect with the masnavi of Yûsuf u Zelihâ, that written by Hamdullah Hamdî at the end of the 15th century. From this point of view, these two masnavis were compared in terms of plot and narration style in this article. Firstly, some basic information was presented about the story of Yusuf and Zeliha; then, some information was given about life stories of poets and details of masnavis. After that, these two masnavis were compared with help of the table and chart in terms of plot and narration style. These show that, although these two masnavis are formed around the same story, these have significant differences in focal points of plot and progress of events. Besides, it will be seen that the poets express the same event with diversified perspectives and alterations. These two masnavis have crucial differences about narration style; additionally, masnavis have given place in varied dimensions about storytelling, dialogue between the heroes, address, digression and description. From this point of view, it seems that the traces of oral culture in the narration style of Şeyyad Hamza were more, and will be shown that focusing on story was main issue rather than the literary concern. Nevertheless, it is understood that Hamdullah Hamdî cared about the literary aspect of the subject during his narration, and prepared the reader in advance when he begins any subject. Taking into account all of these, this will be pointed that the story of Yusuf and Zeliha has written by Şeyyad Hamza in 14th century is more shorter and has genuine expressions. On the other hand, towards the end of the 15th century, was written by Hamdullah Hamdî with a more developed language and literary concern.

Key Words: Narration, Masnavi of Yusuf and Zeliha, Şeyyad Hamza, Hamdullah Hamdî.

¹ Bu makalenin yazımı sırasında katkılarını gördüğüm Ali Emre Özyıldırım Hoca'ma teşekkürlerimi sunarım.

Giriş

Türk, Arap ve Fars edebiyatında sıklıkla işlenen Yûsuf ile Zelihâ hikâyesi, kaynağını *Tevrat*, *İncil* ve *Kur'an* gibi dini metinlerden almış; çok sevilerek erken dönemlerden beri eserlere konu olmuş ve günümüze kadar çeşitli türlerle yazımı devam etmiştir. "Yûsuf ve Züleyhâ", "Kıssa-i Yûsuf", "Yûsuf u Züleyha", "Yûsuf ile Zelihâ" gibi çeşitli isimlerle mesnevi şeklinde ele alınan bu hikâye, Yûsuf Peygamber'in Züleyhâ ile olan kıssası etrafında teşekkül etmektedir (Koncu, 2013: 38).

Kur'an'da "ahsenü'l-kasas" (kıssaların en güzeli) olarak nitelendirilen Yûsuf ve Zelihâ kıssası, Türk edebiyatında çok sevilmiş ve ilk olarak 1232-1233 yıllarında Yesevî dervişlerinden Ali, tarafından *Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm* adıyla hece vezni ve dörtlükler hâlinde kaleme alınmıştır. Bunun ardından Haliloğlu Ali, Kırımlı Mahmud'un Kıpçak Türkçesi'yle kaleme aldığı yarım *Yûsuf ve Züleyhâ*'yı tamamlayarak Anadolu Türkçesi'ne aktarmıştır. XIV. yüzyıla gelindiğinde ise Yûsuf ve Zelihâ kıssasına olan ilgi artış göstermiş; özellikle Şeyyâd Hamza, Sulu Fakîh ve Yûsuf-ı Meddâh² gibi şairler tarafından mesnevi türünde işlenmiştir. XV. yüzyılda edebî bir form kazanan bu kıssa, Nahîfî, Hatâyî, Ahmedî, Çakerî ve özellikle Hamdullah Hamdî'yle önemli bir gelişme göstermiştir. XVI. yüzyılda diğer eserlerdeki artış Yûsuf ve Zelihâ kıssasında da görülür; bu anlamda bu asırda Kemâl Paşazâde, Taşlıcalı Yahya, Gubarî, Ziyâî Yûsuf Çelebi ve Manastırlı Celal gibi şairlerin eserleri dikkat çekmektedir (Koncu 2013: 39-40). Bundan sonraki devirlerde önemini yer yer yitirmesine rağmen yazılmaya devam eden Yûsuf ve Zelihâ'nın destansı hikâyesi, günümüzde de modern türlerin konusunu oluşturmayı sürdürmektedir.

Erken dönem Yûsuf ve Zelihâ hikâyelerinden olan Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf u Zelihâ*'sı ile XV. yüzyılın sonlarında Mollâ Câmî'nin etkisiyle daha edebî bir formda sunulan Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelihâ*'sı olay örgüsü ve tahkiye özellikleri gibi çeşitli yönlerden mukayese edilmeye imkân sağlamaktadır. Bu amaçla elinizdeki makalede ilk olarak Şeyyâd Hamza ve Hamdullah Hamdî ile mesnevileri hakkında kısa bir bilgilendirme yapılacaktır. Bunun ardından iki mesnevi olay örgüsü yönünden mukayese edilip bunların tahkiye özellikleri birer tablo ve grafik yardımıyla

² 2018'de Sadık Yazar tarafından neşredilen bir makale ile XIV. yüzyılda yazılan ve Erzurumlu Darîr'e ait olduğu düşünülen *Kıssa-i Yûsuf* mesnevisinin Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir. Söz konusu mesnevinin Sule Fakih'in *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi ile ilişkili olduğu üzerinde de durulmuştur. Bkz. Sadık Yazar, (2018), "Yeni Bir Nüşayla Değişen Fotoğraf: Yûsuf-ı Meddâh'ın (ö. XIV. yy) *Kıssa-i Yûsuf* u ya da Erzurumlu Darîr *Kıssa-i Yûsuf* Adlı Bir Mesnevi Yazmış mıdır?", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 21, s. 681-719.

mesnevi, Türk edebiyatında erken dönem Yusuf kıssalarından biri olmasıyla dikkat çekmektedir.

Hamdullah Hamdî ve *Yûsuf u Zelihâ'sı*

Hamdî Çelebi, Hamdullah Çelebi, Hamdî, Muhammed Hamdullah gibi isimlerle anılan Hamdullah Hamdî, halen Bolu sınırları içerisinde bulunan Göynük'te 1449-50 yılında doğmuştur (Özyıldırım, 1999: 10). Akşemseddin hazretlerinin en küçük oğlu olan Hamdullah Hamdî, geniş ve kuvvetli bir kültürel ortamda yetişmiş ve özellikle babasından dinî-tasavvufî terbiye görmüştür. Bu gibi sebeplerin etkisiyle şairin "çelebi", "derviş" ve "ârif" gibi isimlerle de anıldığı görülmektedir (Özyıldırım, 1999: 14). Çocukluğundan beri ilim ve irfan dünyasına yakın olan Hamdullah Hamdî, Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde öğrenci ve danışmend olarak bulunmuş ve bir müddet sonra muhtelif sebeplerden ötürü buradan ayrılmıştır. Bundan sonra İbrahim-i Tennûrî'ye intisap eden Hamdullah Hamdî, bir müddet sonra memleketi Göynük'te inzivaya çekilmiş ve 1503-04 tarihinde vefat etmiştir (Özyıldırım, 1999: 18-19). Oldukça verimli bir şair olan Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelihâ*, *Mecnûn u Leylâ*, *Ahmediyye*, *Tuhfetü'l-Uşşâk* ve *Kıyâfet-nâme* gibi mesnevileri bulunmaktadır. Bunun yanında şairin bazıları Farsça olmakla birlikte yaklaşık 180 gazelden oluşan *Dîvân*'ı vardır. Son olarak şairin tefsirle ilgili *Mecâlisü't-Tefâsîr* adlı bir eseri, tasavvufî ve fikhî risaleleri de mevcuttur (Özyıldırım, 1999: 26-36).

Hamdullah Hamdî'nin en önemli eseri olan *Yûsuf u Zelihâ* adlı mesnevisi, 6279 beyitten oluşup aruzun "Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. 1492 yılında yazılan bu mesnevi, Yûsuf ile Zelihâ hikâyeleri içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda yurt içi ve yurt dışında yaklaşık 125 nüshası olan eser, Türk edebiyatında çok sevilmiş ve pek çok tezkire yazarının takdirini kazanmıştır (Öztürk, 1997: 453). Adeta Hamdullah Hamdî'yle özdeşleşen bu mesnevi, şairin kendi hayat hikâyesiyle uyumlu olması ve bunu mesnevîde yer yer göstermesi; *Kur'an*'daki ayetlere ve tefsire uygun olarak yazılması; dilindeki sadelik ve akıcılık, hikâyeyi Câmî'nin eserinden örnek olarak yazması gibi sebeplerden ötürü Türk edebiyatında en çok sevilen Yûsuf ve Zelihâ hikâyelerinden biri olmuştur (Özyıldırım, 1999: 28-29). Bu anlamda mesnevinin giriş kısmında Hamdullah Hamdî'nin babasının ölümünden sonra kardeşlerinden himaye görmediğini söylemesi; kendi hayat hikâyesiyle Hz. Yûsuf arasında bağlantı kurması ve eserinde Câmî'den faydalandığını belirtmesi oldukça önemlidir. Bunlarla ilişkili olarak Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinin, Yûsuf kıssasının edebî yönünün

artmasında ve klasik edebiyat şairleri arasında rağbet görmesinde önemli bir yeri vardır.

İki Mesnevinin Olay Örgüsü Yönünden Mukayese Edilmesi

Modern edebiyat teorisyenleri tarafından olay örgüsü, "olayların zaman sırasına göre düzenlenerek anlatılması" (Forster, 1982: 128) olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan anlatma esasına dayalı edebî metinlerde vak'anın temel unsur olduğu bilinmektedir (Aktaş, 1984: 43). Bunun yanında 1970'lerden sonra "anlatıbilim" (narratology) adı altında sistematik bir biçimde incelenmeye başlanan "anlatı"nın kapsamına bakacak olursak, her ne kadar ilk zamanlarda edebî anlatılarla sınırlı kalsa da 1990'lardan itibaren psikoloji, sosyoloji, iletişim, felsefe, tarih, tıp ve eğitim gibi çeşitli sahaları içerecek şekilde genişlemiştir (Dervişcemaloğlu, 2014: 50). Anlatının disiplinlerarası mahiyetini bir kenara bırakıp, edebiyat açısından bakacak olursak "kurmaca anlatı"yla ilgili farklı tanımların yapıldığı görülmektedir. Bu bakımdan Gerald Prince anlatıyı "en az iki gerçek ya da kurgusal olayın belli bir zaman dizisi dahilinde temsili" olarak tanımlarken Brian Richardson "nedensel olarak birbiriyle ilişkili bir olaylar dizisinin temsili" şeklinde açıklamaktadır (Aktaran Dervişcemaloğlu, 2014: 50). Kurmaca anlatıyla ilgili farklı tanımlar⁴ ve teoriler ortaya atılsa da araştırmacılar anlatının hem bir temsil olduğu hem de temsilin nesnesinin zamansal ve nedensel düzen sergilediğini söylemişlerdir (Dervişcemaloğlu, 2014: 51).

Klasik edebiyat türlerinden olan mesneviler de anlatıyı esas aldığına göre olay örgüsü veya anlatının diğer unsurları mesneviler açısından oldukça önemlidir. Bu anlamda Yûsuf ile Zelihâ hikâyelerine baktığımız zaman çoğunlukla olay örgüsünün (özetle) şu şekilde olduğu görülmektedir:

Yakup Peygamber'in oğlu olarak dünyaya gelen Yûsuf, güzel tabiatı ve kardeşlerinden ayrılan birtakım özellikleri ile dikkat çekmektedir. Yûsuf bir gün rüyasında on bir yıldız, ay ve güneşin ona secde ettiğini görmüştür. Babası Yakup Peygamber onunla özel olarak ilgilenmesine rağmen kardeşleri onu kıskanmış ve ondan nefret etmeye başlamıştır. Bu sebeple aralarında plan yapan Yûsuf'un kardeşleri, onu Yakup'tan uzaklaştırmak amacıyla ormana götürmüşlerdir. Ormanda bir kuyuya atılan Yûsuf, orada terk edilmiş ve kardeşleri onu ormanda bir kurdun yediğini söyleyerek Yakup'a yalan söylemişlerdir. Bunun ardından Yakup oğlunun gelmemesine çok üzülmüştür

⁴ Anlatıbilimle ilgili farklı tanım ve değerlendirmelerin izahı için bkz. Gerald Prince (2003). *A Dictionary of Narratology*, University of Nebraska Press, Nebraska.

ve nihayet Yûsuf'u kuyudan bir tacir çıkartarak Mısır'a götürmüştür. Mısır'a giderken çeşitli yerlere uğrayan Yûsuf, insanlar arasında büyük bir saygınlık kazanmış ve insanları hak dine davet etmiştir. Mısır'a geldikten sonra Mısır azizine satılan Yûsuf, bundan sonra Mağrip hükümdarının kızı Zelihâ ile karşılaşmıştır.

Hikâyenin bu kısmında olaylara Zelihâ'nın dahil olduğu görülmekte ve onun önceki yaşamı ile Yûsuf'a nasıl aşık olduğu hakkında bilgiler verilmektedir. Zelihâ'yla ilgili anlatımdan sonra ise Yûsuf ile Zelihâ'nın hikâyesi birleşmekte ve hikâye Zelihâ'nın Yûsuf'a yaklaşmaya çalışması ve Yûsuf'un ondan kendini koruması şeklinde devam etmektedir.

Hikâyenin devamında Zelihâ ile yakınlaşmayı reddeden Yûsuf, bir şekilde zindana atılmıştır. Mısır padişahının rüyasını yorumlamasıyla zindanda talihi dönen Yûsuf, en sonunda Mısır'a sultan olmuştur. Mısır'daki idareciliği zamanında ülkesinde buğday ve yiyecek depolayan Yûsuf, kıtlığın baş göstermesiyle birlikte çevre diyarlardan insanların Mısır'a buğday almaya gelmesini sağlamıştır. Yakup da kendi çocuklarını Mısır'a buğday almaya göndermiş ve Yûsuf böylece kardeşleriyle karşılaşmıştır. Bu süre zarfında Zelihâ ile de nikahlanan Yûsuf, kardeşlerine büyük bir ders verdikten sonra onları affetmiştir. Kardeşleriyle barıştıktan sonra Yakup'u da yanına alan Yûsuf, babası ve kardeşlerini Mısır'a yerleştirmiştir. Hikâyenin sonuna doğru Yakup'un ömür sermayesi tükenmiş ve vefat etmiştir. Onun acısına dayanamayan Yûsuf da çok fazla zaman geçmeden vefat etmiştir. Ardından Zelihâ'nın da ölmesiyle hikâye sonlanmıştır. Bu şekilde Yûsuf karakterinin çevresinde gelişen hikâyede Yûsuf'un iffeti ve sabrı, Zelihâ'nın aşkı, Yakup'un hüznü ve sabrı, kardeşlerin kıskançlığı gibi pek çok tema yer almaktadır.

Şeyyâd Hamza'nın ve Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelihâ* mesnevilerine baktığımız zaman, hikâyenin genel hatlarıyla bu olay örgüsü etrafında geliştiğini görürüz. Ayrıntıya indiğimiz zaman ise bazı farklar ve değişimler dikkat çekmektedir. Bu anlamda Şeyyâd Hamza'nın mesnevisi 1529 beyitle daha kısa bir yapıdan sunulurken Hamdullah Hamdî'nin mesnevisi 6279 beyitle daha uzun bir mesnevi konumundadır. Dolayısıyla iki hikâye her ne kadar aynı olay örgüsü etrafında gelişse de bazı odak noktaları değişmiş ve hikâyeye yeni unsurlar eklenmiştir. Bu meseleleri daha yakından yorumlayabilmek adına hikâyedeki temel değişimleri ve önemli olarak gördüğümüz kırılmaları içeren tabloyu iki mesnevi açısından beyit numaraları ile birlikte paylaşıyoruz.⁵

⁵ Söz konusu tabloda iki mesnevi açısından önemli görülen olaylar ve kırılmalar ana başlıklar halinde verilmiştir. Söz konusu beyit numaraları şairlerin hangi olayı ne uzunlukta anlattığı

Olay Akışındaki Temel Değişimler	Ş. Hamza (Beyit Aralıkları)	H. Hamdî (Beyit Aralıkları)
Giriş	1-17	1-350
Yûsuf'un Ailesi	---	351-495
Yûsuf'un Ken'an'daki Günleri	18-43	496-680
Yûsuf'un Ormana Götürülme Süreci ve Kuyuya Atılması	44-99	681-912
Yûsuf Kuyudayken Yaşananlar	100-196	913-1613
Yûsuf'un Kuyudan Çıkarılması ve Mısır'a Yolculuğu	197-300	1614-2118
Yûsuf'un Mısır'a Gelmesi	301-325	2119-2296
Zelihâ'nın Hikâyesi	326-367	2297-3243
Yûsuf'un Satılma Süreci (Yûsuf'un Hikâyesinin Devamı)	368-419	3444-3584
Yûsuf ile Zelihâ'nın İlk Münasebetleri	420-477	3585-4269
Yûsuf ile Zelihâ'nın Sarayda Yaşadıkları	478-548	4270-4578
Saraydaki Olaylardan Sonra Yaşananlar	549-603	4579-4860
Yûsuf'un Zindana Atılması	604-731	4861-5227
Yûsuf'un Zindandan Çıkarılması ve Sultan Olması	732-867	5228-5459
Yûsuf ile Zelihâ'nın Evlenmesi	868-949	5460-5746
Kardeşlerin Mısır'a İlk Gidişi	950-1022	5747-5816
Kardeşlerin Mısır'a İkinci Gidişi	1023-1107	5817-6028
Yûsuf ile Bünyamin'in Kavuşması	1108-1258	(5817-5858)
Kardeşlerin Mısır'a Üçüncü Gidişi	1259-1404	6029-6102
Yakup, Kardeşler ve Akrabaların Topyekûn Mısır'a Gidişi	1405-1458	6103-6161

açısından önemli olup yaklaşık beyit aralıklarını ifade etmektedir. Belirtilen başlıktaki olayın veya kırılmanın olmadığı durumlarda "---" ifadesi kullanılmıştır.

Yakup'un Ruhunu Teslim Etmesi	1459-1473	6162-6198
Yûsufun Peygamber Olması Üzerine Yaşananlar	1474-1494	---
Yûsuf ve Zelihâ'nın Vefatı ve Ardından Yaşananlar	1495-1523	6199-6277
Bitiş	1524-1528	6278-6279

Bu tabloya bakıldığında Şeyyâd Hamza'nın ve Hamdullah Hamdî'nin olay örgüsü hususunda birkaç istisna dışında çoğunlukla örtüştüğü söylenebilir. Nitekim aynı olayı farklı uzunlukta anlattıkları ve hikâyenin farklı bölümlerine odaklandıklarını da söylemek gerekir. Bu anlamda mesnevilerin bütününe baktığımız zaman, her ne kadar olay örgüsüne dahil olmasa da hikâyedeki olayların gelişimini etkilediği ve okuyucuyu anlatılan konuya hazırladığı için ilk olarak mesnevilerin giriş kısımlarına bakmamız yerinde olur. Bu anlamda Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde giriş kısmı 17 beyitle verilirken Hamdullah Hamdî'de 350 beyitle verilmektedir. Ayrıca Hamdullah Hamdî klasik mesnevinin yapısına daha uygun olarak giriş kısmında "Tevhid", "Münacat" ve "Sebeb-i Telif" gibi bölümlere müstakil başlıklarla yer verir. Buna karşın Şeyyâd Hamza bu bölümleri birer ikişer beyitle kısaca verir ve asıl hikâyeye başlar.

Yukarıda söz ettiklerimizin yanında iki mesneviyi ayıran farklardan bir diğeri "Sebeb-i Telif"te yer almaktadır. Sebeb-i telifteki fark da olayların gelişimini ve hikâyelerin yapısını etkilediği için bahsi gereklidir. Buna göre Şeyyâd Hamza bir tür sebeb-i telif olarak hikâyeyi yazmasının sebebini şu üç beyitle açıklar:

nazm düzdüm bu sözi dün günü
gör ki ne şîrîn hikâyetdür bunu
zî şîrîn söz yûsuf kıssası
dinleyenün gide gönli gussası
budur âhir kıssaların görklüsi
kur'ân içre mushaflarun yazusu (B 14-16; 85)⁶

⁶ Bu yazıda Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinden alıntılar Ümit Özgür Demirci ve Şenol Korkmaz'ın hazırladığı çalışmadan, Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinden alıntılar ise Zehra

Bu beyitlerden anlaşıldığına göre Şeyyâd Hamza, Yûsuf kıssasını çok beğenmiştir ve bu mesneviyi dinleyenin gönül derdini ve kederini gidermesi amacıyla yazmıştır. Hamdullah Hamdî ise mesnevisinde "Sebeb-i Telif"e özel bir başlık açar ve onu yaklaşık kırk beyitle anlatır. Burada ilk olarak insanın yaptıklarının bir gün tekrar ona döneceğine dair nasihatler verilir. Ardından şair babası Akşemseddin'le hasb-i hâl eder ve onu över. Bu sırada babasının ölümünden sonra yetim kalmasından ve kardeşlerinden himaye görmemesinden yakınır. Bu anlamda kardeşleriyle olan münasebetinden dolayı Yûsuf Peygamber'in kıssasıyla kendi hayat hikâyesi arasında yakınlık kurar. Bunun ardından şair Yûsuf kıssasının Türkçe'de başarılı bir örneğinin olmadığını belirtir ve Molla Câmî'den de etkilenerek bu kıssayı yazmaya karar verdiğini söyler (Bkz. 310-350 beyitler). Dolayısıyla Hamdullah Hamdî'nin mesneviyi yazmasında birden çok neden sıralanır ve onun Türkçe'de iyi bir örneğinin olmadığı söylenerek iddialı bir tutum da sergilenir. Bu anlamda sebeb-i teliflerin olayların bir parçası olduğunu ve olayların gelişiminde etkili olduğunu düşünürsek Şeyyâd Hamza ve Hamdullah Hamdî'de böyle bir farktan söz etmeliyiz. Mesela Hamdullah Hamdî sebeb-i telifte zikrettiği üzere hikâyede yer yer kendisi ile Yûsuf arasında bağlantılar kurmaktadır. Bu yönüyle iki mesnevinin giriş kısmı, olay örgüsü ve hikâyenin ilerleyişindeki farklara zemin hazırlamaktadır.

Giriş bölümünün ardından en önemli fark, Yûsuf'un ailesinin ve şeceresinin anlatıldığı bölümde yer almaktadır. Bu anlamda tabloda da görüldüğü üzere Şeyyâd Hamza, Yûsuf'un ailesine ve şeceresine yer vermezken Hamdullah Hamdî onun geçmişi ve şeceresiyle söze başlamaktadır. Bu nedenle Hamdullah Hamdî söze Hz. İbrahim'den başlayarak Hz. İshak, Hz. İsmail'e değinir ve ardından Yakup ve kardeşi İsa arasında yaşananları konu edinir. Hamdullah Hamdî'nin konuyu bu şekilde daha geniş bir çerçevede ele alması onu (her ne kadar etkilendiğini söylese de) Molla Câmî'den de ayırmaktadır (Öztürk, 2001: 453). Bu anlamda Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf'un ailesini ve şeceresini vermediği, doğrudan Yakup'tan ve Yûsuf'un çocukluğundan başladığı görülür. Bununla birlikte Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf'un doğuşunu ayrıntılı bir şekilde anlattığı ve annesinin vefatına yer verdiği de görülmektedir. Dolayısıyla Hamdullah Hamdî olayları daha eski bir tarihten başlatarak Yûsuf'un şeceresine ve doğumuna yer vermesine karşın Şeyyâd Hamza söze Yûsuf'un çocukluğuyla başlamaktadır; bu da olay örgüsü açısından kayda değer bir fark olarak göze çarpmaktadır.

Öztürk'ün çalışmasından verilmiştir. Ayrıca alıntılarda "B" ile birlikte ilk olarak beyit aralığı gösterilmiş, ardından çalışmadaki sayfa numarası verilmiştir.

İki farklı şekilde başlayan mesnevi Yûsuf'un hikâyesiyle birlikte aynı zeminde buluşur ve bundan sonra Yûsuf'un Ken'an'daki günleri, ormana götürülmesi ve kuyuya atılma sürecinde çok fazla farklılık görülmez. Nitekim Yûsuf'un kuyudan çıkartılıp Mısır'a götürülmesi ve konaklanan yerler bakımından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. İki mesnevide Yûsuf'un Mısır'a götürülme sürecinde konaklanan şehirlere baktığımızda 5 tane şehirden söz edebiliriz. Nitekim bu şehirlerin isimleri farklı olarak zikredilmektedir. Mesela Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde Yûsuf sırasıyla Beynan, Benlus, Kudüs ve Aris şehrine uğrar, ardından Nil nehrinin kıyısına gelir. Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde ise Yûsuf Tablus, Bisan, Askalan ve Ariş şehirlerine uğrayıp Nil kıyısına gelir. Bu anlamda Yûsuf'un Nil'e ulaşana kadar uğradığı şehirlere baktığımızda farklı şehirlerle karşılaşmaktayız. Bu şehirler arasında özellikle Aris-Ariş şehrinin aynı şehir olduğu göze çarpmaktadır. Yûsuf iki mesnevide de kendini beğendiğinden dolayı bu şehrin halkı tarafından fazla sevilmez. Dolayısıyla aynı olay örgüsü içerisinde mekanların değişimi Yûsuf'un Mısır'a yolculuğu sırasında görülmektedir.

Şeyyâd Hamza'nın ve Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelihâ* mesnevisinde Zelihâ'nın hikâyesine Yûsuf'un hikâyesi kesilerek birden başladığı görülür. Bu anlamda Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde Yûsuf Nil kıyısına gelir ve Nil'den çıktıktan sonra Zelihâ'nın hikâyesine geçilir. Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde ise Yûsuf Nil'den çıkar, ardından Mısır'a getirilir ve halkın onu görmesi için arzgay yaptırıldığı sırada Zelihâ'nın hikâyesine geçilir. Ayrıca Şeyyâd Hamza'da hususî olarak Zelihâ'nın hikâyesi 41 beyitle anlatılırken Hamdullah Hamdî'de 946 beyitle anlatılmaktadır. Bu anlamda Hamdullah Hamdî'nin Zelihâ'nın hikâyesini daha fazla önemseydiği anlaşılmaktadır; çünkü buradaki beyit farkının diğer bölümlerden çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun yanında iki mesnevide de Zelihâ'nın hikâyesi Yûsuf'un pazarda satılma süreciyle birleşmektedir. Bu da iki mesnevinin olay örgüsü yönünden örtüştüğü noktalardan biridir.

İki mesnevide dikkat çekici hususlardan bir diğeri hikâyenin ilerleyen kısmında Zelihâ'nın Yûsuf'la görüşmek için yaptırdığı sarayın tasvir edilmesinde görülmektedir. Bu anlamda iki mesnevide de söz konusu sarayın ayrıntılı tasviri verilmektedir. Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde söz konusu sarayın tasviri 23 beyitle anlatılır ve Zelihâ'nın dadısının tavsiyesiyle yaptırılır. Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde de aynı şekilde Zelihâ'nın dadısının tavsiyesiyle yaptırılan sarayın tasviri yaklaşık 47 beyit sürmektedir. Bu anlamda iki mesnevide de yapılan sarayın özellikleri verilmek istenmiştir. Sarayın yaptırılmasından sonra ise iki mesnevide de Yûsuf ile Zelihâ'nın

yaşadıkları anlatılır. Bu anlamda söz konusu olayın Şeyyâd Hamza'da daha gerilimli bir şekilde anlatıldığı göze çarpar. Buna göre Şeyyâd Hamza'nın anlatısında Yûsuf ile Zelihâ her yaklaştığında, bir uyarıcı Yûsuf'a görünür ve ona engel olur. Hamdullah Hamdî'nin anlatımında ise söz konusu durum bir yerde yaşanır ve farklı bir yakınlaşma rivayeti verilir.

Şeyyâd Hamza ve Hamdullah Hamdî'nin mesnevilerinde Yûsuf ile Zelihâ nikahlandıktan sonra kardeşlerin ilk defa Mısır'a geldiği anlatıya geçilmektedir. Söz konusu olay Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde 950. beyitte, Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde ise 5747. beyitte gerçekleşmektedir. Bu anlamda Şeyyâd Hamza, Yûsuf ile kardeşlerin yaşadıklarına mesnevisinin yaklaşık üçte birini ayırırken Hamdullah Hamdî bunu fazla önemsememiş, mesnevinin sonlarına doğru bu konuya geçmiştir. İki mesnevide de kardeşler Mısır'a üç defa gelmesine rağmen Şeyyâd Hamza onların Mısır'a gelmesini ve Yûsuf'la yaşadığı gerilimi çok daha ayrıntılı anlatmaktadır. Burada dikkat çeken bir diğer husus, Şeyyâd Hamza Yûsuf ile kardeşi Bünyamin'in buluşmasını oldukça önemsemekte ve bundan yaklaşık 150 beyitte gerilimli bir şekilde bahsetmektedir. Hamdullah Hamdî ise Yûsuf ile Bünyamin'in kavuşmasını mesnevi içinde olağan bir şekilde yaklaşık 41 beyitle anlatmaktadır.

Hamdullah Hamdî'nin iki kardeşin buluşmasını pek fazla önemsememesi, (mesnevinin girişinde belirttiği gibi) kardeşleriyle arasında yaşadığı sorunlarla ilişkili olsa gerektir. İki mesnevi arasındaki bir diğer fark Yûsuf'un peygamber olma sürecinde görülmektedir. Bu anlamda Şeyyâd Hamza bu durumu oldukça önemser ve bunu müstakil bir bölüm oluşturacak şekilde anlatır. Yûsuf'un peygamber olduğu ve ardından yaşadıkları gibi bir bölüm ise Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde görülmemektedir. En azından bu duruma herhangi bir bölüm açılmadığı ve bu konuya odaklanılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca iki mesnevinin Yakup'un ölümü bahsinde de farklılaştığı gözlemlenmektedir. Buna göre Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde Yakup, ölümünün yaklaştığını anlayınca Ken'an'a döner ve atasının mezarını ziyaret ettiği sürede vefat eder. Hamdullah Hamdî'de ise böyle bir durum söz konusu değildir; Yakup çocuklarına vasiyet ettikten sonra Yûsuf'un yanında vefat etmektedir.

Yukarıda söz ettiklerimiz iki mesnevi arasında olay örgüsü etrafında şekillenen temel birtakım farkları ve benzerlikleri kapsamaktadır. Bu farklar ve benzerlikler sonucunda görülmektedir ki Şeyyad Hamza'nın anlatımında odak noktası çoğunlukla Yûsuf'tur ve Zelihâ'nın anlatıldığı bölüm sınırlı tutulmuştur. Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde ise Zelihâ'nın anlatıldığı

beyitlerin sayısı artmış ve hikâye daha çok çeşitlenmiştir. Bununla ilişkili olacak ki Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinin alt başlığı "Destân-ı Yûsuf Aleyhi's-selâm ve hazâ ahsenü'l-kasasi'l-mübârek" şeklindedir. Hamdullah Hamdî'nin eseri ise böyle bir alt başlık barındırmaz ve hikâyede Zelihâ bahsi de oldukça önemsendir. Dolayısıyla aynı konu etrafında teşekkül eden iki mesnevîde farklı birtakım hususlara odaklanıldığı ve olay örgüsünde birtakım değişmelerin göze çarptığı görülmektedir.

İki Mesnevinin Tahkiye Tarzının Mukayese Edilmesi

Şeyyâd Hamza'nın ve Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelihâ* mesnevîleri, tahkiye tarzı açısından birtakım farklılıklar göstermektedir. Tahkiye tarzı, yani hikâyeleme yöntemi olarak iki mesnevinin anlatım tarzı ve bazı biçimsel özelliklerinde görülen farklılıklar tartışmaya zemin hazırlamaktadır. Bu anlamda ilk göze çarpan husus, Şeyyâd Hamza'nın eseri erken bir dönemde yazılmasının etkisiyle ara başlıklar içermez. Nitekim Hamdullah Hamdî'nin eseri klasik mesnevi yapısına daha uygun olarak ara başlıklar barındırır ve hikâyenin anlatımını bu ara başlıklardan takip etmek mümkündür. Her iki mesnevi de hâkim bakış açısıyla yazılmakla birlikte hikâyenin içinde farklı bakış açılarına başvurulduğu ve anlatıda yer yer okuyucuya doğrudan seslenildiği görülmektedir.

İlk olarak Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde öne çıkan tahkiye unsurlarına baktığımız zaman, onun mesnevisinde anlatıcının doğrudan okuyucuya seslendiği kısımların çok olduğu görülür. Bu anlamda Şeyyâd Hamza'nın eserinde sözlü kültür unsurlarının oldukça fazla yer kapladığını söylemek gerekir. Bunun yanında yazının önceki kısımlarında da söylediğimiz gibi söz konusu tahkiye tarzı, bu mesnevinin halk meclislerinde okunduğuna da işaret etmektedir (Dilçin, 1946: 9). Bunun yanında Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde kahramanların sahneye birden çıktığı ve pek fazla tanıtılmadığı görülür. Mesela hikâye açısından oldukça önemli olan bezirgan karakteri olaylara şu şekilde dahil olur:

imdi dinlen vereyim size haber

mısırdı bir bâzergân vardı meger (B 165; 105)

Bu beyitten sonra bezirganın gördüğü rüya anlatılır ve bundan sonra onun hikâyesi Yûsuf'un hikâyesine bağlanır. Burada "imdi dinlen" sözü, hikâyenin meclislerde anlatıldığına ve sözlü kültür öğelerini barındırdığına işaret etmektedir. Bu hususta "imdi dinlen" gibi ifadeler şu türden sorulara kapı aralayabilmektedir: Bu metin meclislerde okunduğu haliyle mi yazıya

geçirildi? Bu ifadeler bizzat müellif tarafından mı yazıldı yahut sonradan müstensihler mi bu ifadeleri metne dahil etti? Tüm koşullarda söz konusu mesnevide okuyucu veya dinleyiciye doğrudan hitap edildiği ve sözlü kültür unsurlarına sıklıkla yer verildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Şeyyâd Hamza'nın tahkiyede asıl konuya odaklandığı ve sözü fazla uzatmadığı da görülmektedir. Bununla ilgili olacak mesnevide yer yer "söz öküştür" (bkz. 178. beyit) gibi tabirler kullanılmaktadır. Dolayısıyla Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde çoğunlukla konuyu doğrudan aktarma esas olup mevzuyu uzun bir şekilde edebî ifadelerle süsleme geri planda kalmaktadır.

Yukarıda anlattıklarımıza karşın Hamdullah Hamdî'nin eserinde, mevzuyu edebî ifadelerle uzun uzadıya anlatma hususunun oldukça önemsendiği görülmektedir. Bu anlamda Hamdullah Hamdî'nin aynı sahneleri Şeyyâd Hamza'ya göre çok daha ayrıntılı bir şekilde anlattığı ve konuyu daha fazla uzattığı fark edilir. Bununla ilişkili olarak Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde güzellik unsurlarının ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Mesela Yûsuf'un Nil kıyısına gelip orada yıkanması ve çıkıp süslenmesi, edebî ifadelerle ve başarılı bir şekilde, yaklaşık 40 beyitle anlatılmaktadır (bkz. 2075-2118 beyitler). Bu anlamda klasik edebiyatın gelişmesiyle birlikte sevgilinin güzellik unsurlarını anlatmanın imkânları da gelişmiştir. Hamdullah Hamdî bu imkânlardan istifade ederek Yûsuf'u ve Zelihâ'yı başarılı bir şekilde, uzun anlatılarla betimlemiştir. Bu anlamda Hamdullah Hamdî'nin karakterleri ayrıntılı bir şekilde tanıttığı ve olayların gelişmesine zemin hazırladığı görülmektedir. Ayrıca Hamdullah Hamdî'nin tahkiye tarzında dikkat çeken bir diğer husus, olaylar arasında geçişler birden verilmez; bunun yerine önceden okuyucuya bazı bilgiler ve öğütler verilir, okuyucu olaylara hazırlanır ve ardından olayın anlatımı gerçekleşir. Bu özellik mesnevinin hacmini arttırmakla birlikte olaylar arasındaki geçişi sağlar ve okuyucuyu olaylara alıştıtır. Mesela Zelihâ'nın hikâyesinde onun Yûsuf'a duyduğu aşk vurgulanmak amacıyla şöyle başlanır:

Yine deryâ-yı 'ışk cûş etdi
 Oldı pür-mevc hurûş etdi
 Anda gark eyleyen sefinesine
 Buldı dürr-i bakâ hazînesini
 Âteşîndür meger bu bahr-i 'amîk
 Ki harîk oldı her ki oldı garîk
 'İşkdur bî-karâr eden felegi

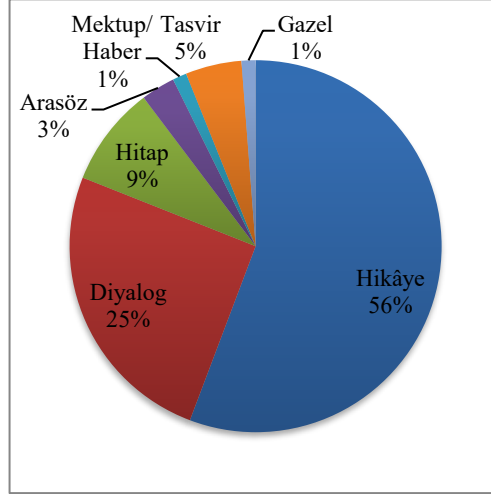
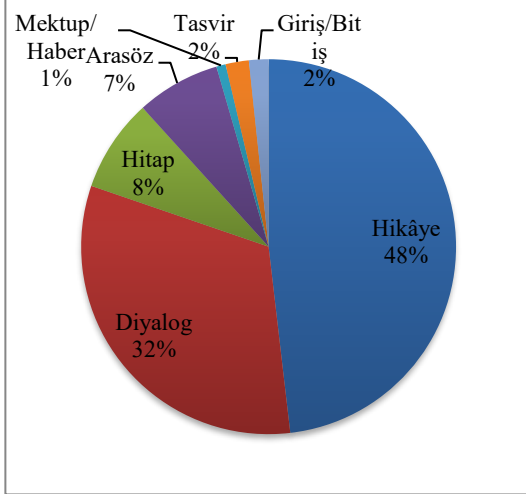
Çâh-1 Bâbilde bend eden melegi (B 2311-2314; 73)

Zelihâ'nın anlatıldığı bölüme bu şekilde başlanır, aşkın zorlu süreci ve meşhur bazı aşıklerle ilgili bilgi verilir. Bunun ardından Zelihâ'nın babası tanıtılır ve Zelihâ'nın hikâyesine dikkat çekilir. Dolayısıyla Hamdullah Hamdî'nin tahkiye tarzında klasik edebiyatın da gelişimiyle birlikte edebî unsurların arttığı ve hikâyelemeyle ilgili hususların çeşitlendiği görülmektedir. Bunların yanında iki mesnevi arasındaki farkları daha ayrıntılı görmek adına anlatıda hikâye, diyalog, hitap ve tasvir⁷ içeren yerlerin oranını bir grafik⁸ yardımıyla sunmak istiyoruz.

⁷ Anlatıbilim literatüründe karşılaştığımız söz konusu kavramlar, grafikte şu anlamlarda kullanılmıştır: (1) Hikâye kısmında daha çok anlatıcı olay akışını vermektedir. Buna göre çoğunlukla hakim anlatıcıyla hikâye devam etmektedir. (2) Diyalog'ta ise birden fazla kişinin konuşması yer almaktadır. Bu anlamda bazen iki kişinin konuştuğu bazen de üç dört kişinin konuştuğu görülmektedir. (3) Hitap bölümlerinde bir kişinin başka bir kişiye veya Allah'a hitap ettiği görülmektedir. (4) Arasöz'de ise hikâyenin akışı bozularak araya muhtelif amaçlarla başka bir anlatı girmektedir. (5) Mektup/Haber bölümlerinde hikâyede doğrudan verilen bir yazı, haber veya mektup görülmektedir. (6) Tasvir bölümünde tasvirin öne çıktığı kısımlar yer almaktadır. (7) Gazel'de ise hikâyenin akışıyla ilişkili olarak söylenen gazeller ve şiirler yer almaktadır.

Söz konusu kavramların mesnevi incelemelerinde kullanımıyla ilgili şu iki kaynağa bkz. Victoria Rowe Holbrook, (2014), *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, (Çev.) Erol Köroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul. Ali Emre Özyıldırım, (2017), *Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı: On Altıncı Yüzyıldan Sıradışı Bir Aşk Hikâyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul.

⁸ Söz konusu grafik iki mesnevîde anlatının nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Grafikteki veriler elde edilmeden önce iki mesnevîdeki olayların burada zikredilen unsurlar çerçevesinde oldukça ayrıntılı bir dökümü çıkarılmış ve bölümlendirilmesi yapılmıştır. Hacimli olması sebebiyle söz konusu bölümlendirme burada verilememiş, grafik üzerinden yorumlanmıştır. Nitekim yüzdelik dilimler arasında çok küçük sapmalar mümkündür.

Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf u Zelihâ*'sında Olay Akışının UnsurlarıHamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelihâ*'sında Olay Akışının Unsurları

Söz konusu grafik iki mesnevîde anlatımın hangi unsurlarla yapıldığını görmek bakımından önemlidir. Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde anlatıcının olayı hikâye ettiği-anlattığı kısımlar % 48 civarında ve konuşmaların yer aldığı bölümler ise % 32 civarındadır. Söz konusu ayırım Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde % 56 hikâye ve % 25 diyalog şeklindedir. Dolayısıyla Hamdullah Hamdî'de hikâye etmenin daha fazla ön planda olduğu ve diyalog yöntemiyle farkının daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Bunun yanında iki mesnevîde de hikâye etme ve diyalogun diğer unsurlardan ön planda olduğu görülmektedir. Bundan sonra ise iki anlatıda da hitap yer almakta ve iki mesnevîde de % 8-9 civarındadır.

Grafikte dikkat çekici unsurlardan biri arasözde görülen değişimdir. Bu anlamda Şeyyâd Hamza'da arasözler mesnevînin tümünde % 7 civarında olup mesnevîde yaklaşık 23 arasöz-nükte yer almaktadır. Halbuki bu sayı Hamdullah Hamdî'de % 3'e düşer ve burada yaklaşık 12 arasöz yer almaktadır. Bu anlamda Hamdullah Hamdî'nin asıl hikâyenin dışına pek fazla çıkmadığını söylemek gerekir. Mesnevîsinde yer alan arasözler ise çoğunlukla anlatılan konuyla ilişkili olup bir geçiş görevi görmektedir. Grafikte dikkat çeken diğer bir husus tasvir kısmında görülen değişimdir. Bu anlamda tasvirin yer aldığı anlatım Şeyyâd Hamza'da % 3 civarındayken Hamdullah Hamdî'de % 5'e çıkmıştır. Bu anlamda Hamdullah Hamdî'nin tasviri önemseydiğini ve bazı yerlerde tasviri oldukça uzun tuttuğu görülmektedir. Mesela Hamdullah Hamdî Yûsuf'un bahçıvanlık yaptığı, Zelihâ'nın bahçesini uzunca tasvir eder

(bkz. 4063-4099). Bunun gibi uzun tasvirlerle Şeyyâd Hamza'nın eserinde pek fazla rastlamayız. Dolayısıyla Şeyyâd Hamza'nın Hamdullah Hamdî'ye göre daha fazla arasöz kullandığı ama tasvir konusunda Hamdullah Hamdî'nin daha ileride olduğu görülmektedir.

Yukarıda söz ettiklerimizin yanında Hamdullah Hamdî'nin eserinde gazel kullanımı mesnevinin gelişimi adına oldukça önemlidir⁹. Bu anlamda hikâyenin genelinde her ne kadar % 1 olarak görünse de buradaki gazeller anlatımı daha canlı kılmakta ve duyguyu arttırmaktadır. Bu anlamda Hamdullah Hamdî'nin tahkiye tarzında gazel kullanımının yeri oldukça mühimdir. Buna göre gazellerin ve muhtelif şiirlerin çoğunlukla karakterlerin uygulandığı yerlerde kullanıldığı ve karakterin duygularını daha iyi anlatmada faydalandığı görülür. Mesela Yakup kardeşleriyle ormana giden Yûsuf'un geri dönmemesine çok üzülür ve feryat u figan eder. Tam bu sırada onun dilinden bir gazel söylenir ve onun bu hâli betimlenir (bkz. 1096-1100 beyitler). Dolayısıyla Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde gazel kullanması, tahkiye tarzı açısından önemli bir fark olarak belirlemektedir.

Son olarak iki mesneviyle ilgili şunu söylemek gerekir ki, Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde olay anlatılırken hikâye, diyalog ve hitap arasındaki geçişlerin çok daha sık olduğu, anlatının bir unsurla pek fazla devam etmediği görülmektedir. Halbuki Hamdullah Hamdî'nin tahkiye tarzında bir unsur üzerinden anlatının uzadığı fark edilmektedir. Mesela Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde bir diyalog 25-30 beyit sürerken (bkz. 996-1020 beyitler) benzeri bir diyalog Şeyyâd Hamza'da iki üç beyitle geçilmektedir (bkz. 82-84 beyitler). Hamdullah Hamdî'de bu diyalog devam ederken diğer unsurlara pek fazla yer verilmemekte; halbuki Şeyyâd Hamza'nın anlatısında hikâye, diyalog ve hitap arası geçişler çok daha sık yaşanmaktadır. Tüm bunları birlikte düşünecek olursak tahkiye tarzı yönünden Hamdullah Hamdî'nin Şeyyâd Hamza'dan daha ileri bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca mesnevinin anlatı imkânlarını daha fazla kullandığını zikredebiliriz. Bu anlamda Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde edebî ve estetik değer ön planda tutulduğu; Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde ise anlatmanın esas alındığı ve sözü çok uzatmadan doğrudan olayın verildiği görülmektedir.

⁹ Mesnevilerde gazel kullanımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Lokman Turan. *Anlatı Denizinden Lirizm Adalarına Yolculuk: Mesneviyi Gazelle Okumak*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.

Sonuç

Şeyyâd Hamza'nın ve Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelihâ* adlı mesnevilerini mukayese ettiğimiz bu çalışmada, ilk olarak Yûsuf ile Zelihâ hikâyesiyle ilgili genel bilgiler vermeye çalıştık. Bunun ardından Şeyyâd Hamza ile Hamdullah Hamdî'nin hayatları ve onların mesnevileriyle ilgili temel bilgilerden söz ettik. Bunların ardından çalışmamızın asıl konusunu oluşturan, iki mesnevi arasındaki olay örgüsü ve tahkiye tarzındaki farkları bir tablo ve grafik yardımıyla açıklamaya çalıştık.

İki mesneviyi olay örgüsü yönünden mukayese ettiğimizde ilk olarak mesnevilerin giriş kısmındaki farklar göze çarpmaktadır. Buna göre Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde giriş kısmı 17 beyitle verilirken bu sayı Hamdullah Hamdî'de 350'ye ulaşmaktadır. Bu anlamda Hamdullah Hamdî'nin daha ayrıntılı bir girişle mesnevisine başladığı ve bunun olay örgüsünde de devam ettiği görülmektedir. Bunun yanında Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf'un ailesine ve şeceresine yer vermediği; buna rağmen Hamdullah Hamdî'nin olayları anlatmaya onun geçmişiyle ilgili bilgileri ve şeceresini paylaşarak başladığı görülmektedir. İki mesnevi arasındaki farklardan bir diğeri Yûsuf'un Mısır'a giderken kullandığı güzergahta belirmektedir. Buna göre Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde Yûsuf sırasıyla Beynan, Benlus, Kudüs ve Aris şehrine uğramakta, ardından Nil nehrinin kıyısına gelmektedir. Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde ise Yûsuf Tablus, Bisan, Askalan ve Ariş şehirlerine uğrayıp Nil kıyısına varmaktadır. Dolayısıyla Yûsuf'un Mısır'a gidişinde uğradığı güzergahlar farklı anlatılmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerin yanında, Hamdullah Hamdî'nin Zelihâ'nın hikâyesini oldukça önemseydiği ve onu 946 beyitle anlattığı; halbuki Şeyyâd Hamza'nın bunu 41 beyitle verdiği görülmektedir. Bu bakımdan Hamdullah Hamdî'de Zelihâ'nın anlatımına ayrılan kısmın arttığı gözlemlenmektedir. Buna rağmen Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf'un Bünyamin'e kavuşmasını önemsemediği ama Şeyyâd Hamza'nın bunu 150 beyit çerçevesinde anlattığı görülmektedir. Ayrıca Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde Yûsuf'un kardeşlerinin Mısır'a gelmesine az yer ayrıldığı ama tasvir anlatılarının çok yer kapladığı görülmektedir. Bu yönüyle olay örgüsüne baktığımızda, iki şairin olayların farklı yerlerine odaklandığı ve bununla ilişkili olarak bazı kısımları hikâyesine almadığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde odak noktasının genişletildiği ve Yûsuf'un yanında Zelihâ'nın anlatısına da yer verildiği görülmektedir.

İki mesneviyi tahkiye tarzı açısından mukayese ettiğimizde pek çok farkın ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Buna göre ilk olarak Şeyyâd

Hamza'nın anlatıda ara başlıklara yer vermediği ama Hamdullah Hamdî'nin bunları önemseydiği ve bu yönüyle klasik mesnevi yapısına daha yakın durduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca Şeyyâd Hamza'nın tahkiye tarzında sözlü kültürün izlerinin daha fazla bulunduğu, karakterlerin sahneye birden çıkarıldığı ve edebî kaygıdan ziyade asıl konuya odaklanıldığı görülmektedir. Buna rağmen Hamdullah Hamdî'nin edebî anlatımı önemseydiği, güzellik anlatılarını uzattığı, konuya başlamadan okuyucuyu buna hazırladığı ve yeni hikâyeye başlamadan bir giriş yaptığı fark edilmektedir. Yazımızdaki grafikte dikkat çektiğimiz gibi, iki mesnevinin anlatımında hikâyeye etme ve diyalogların önde olduğu ama bunların oranlarının farklı olduğu görülmektedir. Arasöz kullanımının ise Hamdullah Hamdî'de azaldığı ve onun konunun dışına fazla çıkmak istemediği; hikâyeye, diyalog ve hitap gibi anlatı unsurları arasında daha az geçiş yaptığı ve uzun anlatılar yakaladığı görülmektedir. Ayrıca Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde gazelleri kullandığı ve tasvirlerle daha fazla yer verdiği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Şeyyâd Hamza'nın mesnevisinde sözü çok fazla uzatmadan hikâyeyi anlatmanın fakat Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde hikâyeye anlatmanın yanında edebî kaygısının ön planda olduğu söylenebilmektedir.

Sonuç olarak, kaynağını dinî metinlerden alan Yûsuf ile Zelihâ hikâyesi, klasik şairlerimizin eserlerinde yeniden üretilmiş ve konunun farklı noktalarına temas edilerek yeni tahkiye tarzlarıyla edebiyat dünyasına sunulmuştur. Bir hikâyeye çevresinde yeni anlatıların ve tahkiye tarzlarının yakalanmaya çalışıldığı, bu sayede tahkiyenin ve edebiyatın gelişip çeşitlendiği görülmektedir. Nitekim XIV. yüzyılda Şeyyâd Hamza'nın dilinde daha kısa ve öz ifadelerle sunulan bu hikâyeye, XV. yüzyılın sonlarına doğru Hamdullah Hamdî'de daha gelişmiş bir dille ve edebî kaygı ön planda tutularak yazılmıştır. Bu yönüyle söz konusu iki mesnevîde olay örgüsündeki odak noktalarının değişmesinin yanında, tahkiye tarzında da önemli değişikliklerin olduğu açıkça görülmektedir.

Kaynakça

- Akar, Metin. (1986), "Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler", *Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, S 2, s. 1-15.
- Aktaş, Şerif. (1984), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yayınları, Ankara.
- Dervişcemaloğlu, Bahar. (2014), *Anlatıbilime Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Dilçin, Dehri. (1946), *Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha*, TDK Yayınları, Ankara.
- Forster, Edward Morgan. (1982), *Roman Sanatı*, (Çev.) Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul.
- Holbrook, Victoria Rowe. (2014), *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, (Çev.) Erol Köroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koncu, Hanife. (2003), "Yûsuf ve Züleyhâ". *DİA*, C 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Köprülü, Fuat. (1922), "Selçukîler Devrinde Anadolu Şairleri, I, Şeyyad Hamza", *Türk Yurdu*, S 1, s. 27-34.
- Ong, Walter J. (1995), *Sözlü Kültür ve Yazılı Kültür: Sözlün Teknolojileşmesi*, (Çev.) Sema Bostancıoğlu, Metis Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Zehra. (1997), "Hamdullah Hamdi", C 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Zehra. (2001), *Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ve Zelîhâ Mesnevisi: Giriş, Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım, II. Kısım: Tenkidli Metin*, Harvard Üniversitesi Yayınları, Harvard.
- Özyıldırım, Ali Emre. (1999), *Hamdullah Hamdî ve Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özyıldırım, Ali Emre. (2017), *Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı: On Altıncı Yüzyıldan Sıradışı Bir Aşk Hikâyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Prince, Gerald. (2003). *A Dictionary of Narratology*, University of Nebraska Press, Nebraska.
- Şeyyâd Hamza. (2008), *Yûsuf u Zelîhâ*, (Haz.) Ümit Özgür Demirci ve Şenol Korkmaz, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Turan, Lokman. (2017), *Anlatı Denizinden Lirizm Adalarına Yolculuk: Mesneviyi Gazelle Okumak*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Yazar, Sadık. (2018), "Yeni Bir Nüshayla Değişen Fotoğraf: Yûsuf-ı Meddâh'ın (ö. XIV. yy) *Kıssa-i Yûsuf* u ya da Erzurumlu Darîr *Kıssa-i Yûsuf* Adlı Bir Mesnevi Yazmış mıdır?", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 21, s. 681-719.